

УДК 338.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-25

СПІВАК С. М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ОЦІНКА ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто проблеми невизначеності та ризику як елементів об'єктивної реальності, які безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємств. В умовах ринкової економіки невизначеність та ризик постійно супроводжують діяльність суб'єктів господарювання. Основними критеріями визначення підприємницьких факторів ризику є джерело їх виникнення (зовнішні та внутрішні фактори) та ступінь впливу (фактори прямої та непрямой дії), які можуть змінювати окремі параметри підприємства, що призведе до відхилення фактичні результати виконаних операцій від прогнозованих. На основі аналізу впливу сукупності ризиків формується інтегральний показник економічного ризику, що складається з оптимальної кількості локальних ризиків цих підсистем. Аналіз інтегрального показника ризику дозволяє сформувати ефективну систему управління ризиками, яка включає заходи щодо адаптації та протидії негативному впливу. Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств передбачає формування та впровадження ефективної системи управління, яка має забезпечити мінімізацію негативних наслідків підприємницького ризику.

Ключові слова: ризик, конкурентоспроможність, оцінка ризику, система управління ризиками, обмеження, хеджування.

SERHII SPIVAK

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT AS A TOOL TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

The problems of uncertainty and risk as elements of objective reality that directly affect the competitiveness of businesses was considered in the paper. In a market economy, uncertainty and risk constantly accompany the activities of economic entities. The main criteria for determining entrepreneurial risk factors are the source of their occurrence (external and internal factors) and the degree of influence (factors of direct and indirect action), which can change the individual parameters of the enterprise, which will lead to deviation of actual results of performed operations from the projected ones. Particular attention should be given to the mechanism of risk estimation, as the correctness of risk evaluation directly affects the results of the enterprise, the dimension of possible losses or expected profits. Inasmuch as the economic system of the enterprise consists of a set of subsystems and interconnections, we have proposed a mechanism for identifying the source and assessing estimation the negative impact. On the base of analyzing the impact of the set of risks an integrated economic risk indicator is formed, consisting of an adequate number of local risks of these subsystems. Analysis of the integrated risk indicator offers an effective risk management system that includes measures to adapt and counteract the negative impact. The main internal measures of the enterprise are: risk limitation, risk diversification, risk minimization and internal risk insurance. Forms of external risk insurance include: non-current assets insurance, cargo insurance during transportation, investment insurance, profit insurance and insurance by a hedging operation. Thus, ensuring the competitiveness of industrial enterprises involves the formation and implementation of an effective risk management system, which should ensure that the negative effects of entrepreneurial risk are minimized.

Keywords: risk, competitiveness, risk estimation, risk management system, limitation, hedging operation.

Постановка проблеми

Діяльність підприємств на ринку супроводжується ризиками та невизначеністю. Усунути ризики в діяльності суб'єктів господарювання неможливо. Тому для досягнення мети підвищення конкурентоспроможності підприємств їм необхідно виявити та оцінити їх, з метою усунення негативного впливу.

Основною відмінністю між ризиком та невизначеністю є можливість вимірювання та оцінки: невизначеність неможливо виміряти, тоді як ризик можна оцінити. З цього випливає, що ризик, на відміну від невизначеності, може бути керованим. Таким чином, невизначеність слід розглядати як основну умову виникнення та розвитку ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у вивчення теорії та природи ризику внесли такі вітчизняні вчені, як Донець Л.І., Вітлінський В.В., Клименко С.М. та зарубіжні вчені, такі як Альгін А.П., Крю М., Монахан Г. та багато інших. Водночас проблема впровадження ризик-орієнтованих концепції управління, недостатньо відображена у наявних наукових працях. Проблема зростання ризиків в умовах ринкових трансформацій знижує рівень конкурентоспроможності промислових підприємств та перешкоджає розвитку системи менеджменту у відповідності до вимог міжнародного співтовариства.

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є аналіз сутності ризику, факторів і джерел їх виникнення, оцінка інтегрального показника ризику, що дозволяє сформувати ефективну систему управління ризиками та включає заходи щодо адаптації і протидії негативному впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для визначення сутності категорії економічного ризику необхідно вивчити методи його ідентифікації, оцінки та ефективного управління. У науковій літературі існує багато підходів до визначення характеру категорії ризику, які можна об'єднати у три основні групи [3].

Роботи з теорії оптимального контролю розглядають ризик як характеристики, властиві будь-якій діяльності людини, що здійснюються в умовах обмеженості ресурсів та вибору методу досягнення поставлених цілей [1]. При цьому жодна дія не можуть усунути ризик, але є способи пом'якшити його наслідки. Таким чином ризики характеризують ймовірність подій, що призводять до зміни рівноваги соціально-економічних систем. Особлива увага приділяється вивченню властивостей ризику, таких як систематичність, загальність та динамічна ймовірність. Ці ризики оцінюються за допомогою системи якісних та кількісних показників, які характеризують ситуацію з кращої чи гіршої сторони.

Друга група представлена працями, в яких ризик розуміється як додавання потенціалу регресії. Дослідження цих вчених зосереджено на таких негативних характеристиках ризику, як:

- непоправна втрата матеріальних цінностей, різних властивостей і якостей, які були корисними в минулому, але зникають в сьогодні;
- поява нових матеріальних цінностей, якостей та властивостей, які у майбутньому невизначені;
- зростання екологічних загроз через розвиток промисловості;
- зниження безпеки в результаті створення та поширення нових технологій.

Третя група авторів досліджує ризики як форму невизначеності результату, пов'язану із здійсненням підприємницької діяльності.

Аналіз численних визначень поняття ризику дозволяє визначити основні ознаки, характерні для ситуації ризику: наявність невизначеності, наявність альтернативних рішень, можливість визначити ймовірність очікуваних результатів, ймовірність втрат або отримання додаткового прибутку [5]. Визначенню сутності ризику та його ідентифікації для підвищення конкурентоспроможності підприємства може сприяти детальне вивчення класифікацій ризиків. В економічній літературі існує багато різних підходів до класифікації підприємницьких ризиків, але навіть у наші дні автори не мають єдиної точки зору щодо того, якою має бути класифікація системи ризиків. Більшість західних економістів визначають операційні, ринкові та кредитні ризики. Специфіка західної класифікації ризиків полягає в тому, що в цих країнах існує стабільна банківська система, а також розвинені ринки: валютний та фондовий. Таким чином, більшість робіт з питань ризику пов'язана з цими інститутами та їх управлінням.

Оскільки економічна система підприємства складається з підсистем, інтегральний економічний ризик складається з суми локальних ризиків цих підсистем. Пропонується виділити такі основні види економічних ризиків (рис. 1).

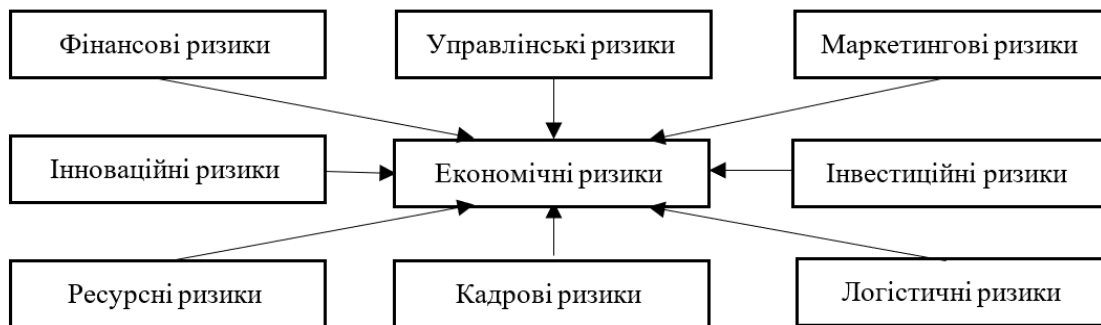

Рис. 1. Класифікація економічних ризиків

Запропонована вище класифікація не є повною, оскільки принцип класифікації визначається конкретним завданням, характеристикою суб'єкта, який виконує завдання, та конкретною ситуацією, в якій знаходиться суб'єкт. Для кожного випадку класифікація ризику може мати незалежне рішення, оскільки характер ризику, що супроводжує певний вид діяльності, має свою специфіку, яка визначає можливість наявності в системі класифікації певних характеристик.

Ступінь ризику також залежить від ставлення суб'єкта прийняття рішень до невизначеності та конфлікту: схильності, байдужості. Тому всі фактори невизначеності, конфлікту та ризику поділяються на суб'єктивні та об'єктивні. Ризик виникає, коли рішення приймаються в умовах невизначеності, конфлікту, і особа, яка приймає рішення, зацікавлена в цьому процесі. Все це робить ризик діалектичною єдністю суб'єктивного та об'єктивного. Об'єктом ризику є сама економічна система, ефективність та умови діяльності якої невідомі. Суб'єктом ризику є фізична особа або група осіб, які зацікавлені в результатах управління об'єктом ризику і мають право приймати рішення щодо об'єкта ризику [4; 5].

У питанні функцій ризику погляди вчених різноманітні. Л.Н. Тепман та А. П. Слобідський виділяють стимулюючу та захисну функції ризику [6; 7], Л.І. Донець додає до цих функцій інноваційні та аналітичні функції [2]. Але найбільш повний і детальний перелік функцій виділяють С.М. Клименко та О. С. Дуб [3]. Регулятивна функція має два аспекти - конструктивний та руйнівний. Конструктивним аспектом є те, що ризик може зіграти роль каталізатора у здійсненні господарських операцій, оскільки він полегшує пошук інноваційних ідей та заохочує бізнес. Захисна функція також має два аспекти - історико-генетичний та соціально-правовий. Зміст першого полягає в тому, що люди завжди спонтанно шукають форми та засоби захисту від можливих небажаних наслідків. На практиці це може проявлятися у страхуванні

підприємницьких ризиків або створенні резервних фондів. Інноваційна функція стимулює пошук рішень проблем, що стоять перед суб'єктом господарювання. Ризиковані рішення призводять до більш ефективного виробництва, що приносить користь підприємцям, споживачам і суспільству. Цінність інноваційної функції також полягає у наданні додаткового імпульсу розвитку перспективних напрямків досліджень та бізнесу. Аналітична функція проявляється в тому, що аналіз ризику вимагає вибору найбільш прибуткового варіанту з найменшим ступенем ризику при аналізі альтернатив. Очевидно, що всі розглянуті функції ризику прямо чи опосередковано сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємства.

Основними критеріями визначення підприємницьких факторів ризику є джерело походження (зовнішні та внутрішні фактори) та ступінь впливу (прямі та непрямі фактори) [6]. До зовнішніх факторів прямого впливу відносяться:

1. Законодавча політика держави щодо регулювання господарської діяльності та непередбачені дії органів державної влади та місцевого самоврядування.
2. Податкова система. Економічна практика показує, що утримання з платника податків до 30% його доходу - це момент, коли починається процес скорочення інвестицій в економіку.
3. Відносини з партнерами. У цьому випадку розрив договірних зобов'язань, з одного боку, з постачальниками, а з іншого - з покупцями, може збільшити рівень ризику.
4. Конкуренція. Саме ризик втягує підприємця в систему відносин природного відбору через жорстку конкуренцію. Конкуренція належить до основних факторів, що впливають на рівень підприємницького ризику.

Отже, ризик є фінансовою категорією, тому на ступінь та кількість ризику можна впливати за допомогою фінансового механізму. Управління ризиками - це система оцінки, управління ризиками та економічних відносин, що виникли в процесі цього управління, і включає стратегію та тактику управлінських дій (рис. 2).

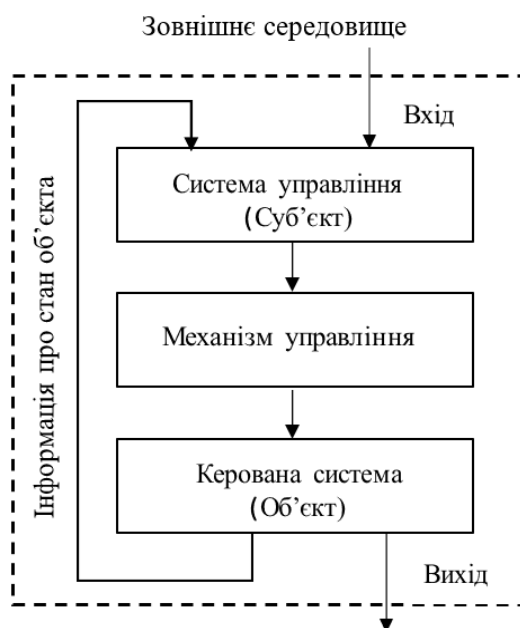

Рис. 2. Система управління ризиками

Система управління складається з двох підсистем: керована підсистема - об'єкт управління та підсистема управління - суб'єкт управління. Об'єктом управління є ризикові капіталовкладення та економічні відносини між суб'єктами господарювання в процесі реалізації ризику. Суб'єкт - група менеджерів, яка за допомогою різних механізмів здійснює цілеспрямоване функціонування об'єкта управління. Цей процес можна здійснити лише за умови обміну необхідною інформацією між суб'єктом та об'єктом [7].

Сутність механізму в управлінні полягає у нейтралізації можливості не отримання запланованого прибутку в процесі господарської діяльності промислових підприємств. Доцільно виділити три рівні такої нейтралізації.

1. Уникнення можливих ризиків - передбачає відмову від дій, які можуть супроводжуватися ризиком і спричинити втрату прибутку.
2. Адаптація до можливості ризику - проведення адаптаційних заходів та усунення негативного впливу ризиків на діяльність підприємств.
3. Зниження рівня негативного впливу ризиків - визначення внутрішніх та зовнішніх засобів зниження рівня ризику.

Внутрішні заходи обмеження ризиків включають: зменшення ризиків, диверсифікацію ризиків, мінімізацію ризиків та страхування внутрішніх ризиків. Формами страхування зовнішніх ризиків є: страхування необоротних активів, страхування вантажу під час перевезення, страхування інвестицій, страхування прибутку та хеджування.

Таким чином, стратегія управління ризиками - це процес управління ризиком у невизначеній економічній ситуації, засноване на прогнозуванні ризику та методах його зменшення.

В даний час найбільш поширеними методами аналізу ризиків є [4]:

- Статистичний метод вивчає статистику збитків та прибутку, які мали місце на даному чи подібному підприємстві, з метою визначення ймовірності події, для визначення величини ризику.

- Метод експертних оцінок. Цей метод відрізняється від статистичного лише збором інформації для побудови кривої ризику. Цей метод передбачає збір та вивчення оцінок, зроблених різними фахівцями щодо ймовірності різного рівня втрат.

- Аналітичний метод. Аналітичний спосіб побудови кривої ризику є найскладнішим, оскільки він базується на елементах теорії ігор. Він складається з таких кроків: вибір ключового показника, за яким оцінюється чутливість (внутрішня норма прибутку, чистий поточний прибуток тощо); вибір факторів (рівень інфляції, стан економіки тощо); розрахунок значень ключового показника на різних етапах реалізації проекту (закупівля сировини, виробництво, впровадження, транспортування, капітальне будівництво тощо).

Певні види факторів є невід'ємними, і чітке усвідомлення їх зовнішнього вигляду для визначення їх можливого впливу на прогнозовані результати виробництва дуже важливо для своєчасного та ефективного управління підприємством, забезпечення його конкурентоспроможності на ринку.

Висновки

Отже безпосереднє дослідження специфіки економічної категорії ризику та специфіки прийняття рішень у ризикових ситуаціях дозволяє визначити шляхи його перетворення в активний важіль управління економічним розвитком підприємства та підвищення рівня його конкурентоспроможності.

Література

1. Альгін А.П. На межі економічного ризику. Серія: "Практика управління та управління" / А.П. Альгін. - М.: Знання. - 1991. - 64 с.
2. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навчальний посібник / Л.І. Донець. - К.: Центр навчальної літератури. - 2006. - 312 с.
3. Клименко С.М. Обґрунтування економічних рішень та оцінки ризиків: наукові. Посібник / С.М. Клименко, О.С. Дуб. - К.: КНЕУ. - 2005. - 252 с.
4. Корольов В.Ю. Математические основы теории риска / В.Ю. Корольов. - М.: Проспект. - 2011. - 594 с.
5. Слободской А. Л. Риски в управлении персоналом / А.Л. Слободской. - СПб.: Издательство Санкт-Петербургского государственного экономико-экономического университета. - 2011. - 155 с.
6. Тепман Л.Н. Управление рисками в условиях финансового кризиса / Л.Н. Тепман. - М.: ЕДИНСТВО-ДАНА. - 2012. - 296 с.
7. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоиваненко. - К.: КНЕУ. - 2004. - 480 с.

References

1. Alhin A.P. Na mezhi ekonomichnoho ryzyku. Seriya: "Praktyka upravlinnia ta upravlinnia" / A.P. Alhin. - M.: Znannia. - 1991. - 64 s.
2. Donets L.I. Ekonomichni ryzyky ta metody yikh vymiryuvannia: Navchalnyi posibnyk / L.I. Donets. - K.: Tsentri navchalnoi literatury. - 2006. - 312 s.
3. Klymenko S.M. Obgruntuvannia ekonomichnykh rishen ta otsinky ryzykiv: naukovy. Posibnyk / S.M. Klymenko, O.S. Dub. - K.: KNEU. - 2005. - 252 s.
4. Korolov V.Iu. Matematycheskye osnovy teoryi ryska / V.Iu. Korolov. - M.: Prospekt. - 2011. - 594 s.
5. Slobodskoi A. L. Rysky v upravlenii personalom / A.L. Slobodskoi. - SPb.: Yzdatelstvo Sankt-Peterburshskoho gosudarstvennoho ekonomyko-ekonomycheskoho unyversyteta. - 2011. - 155 s.
6. Tepman L.N. Upravleniye ryskamy v usloviakh fynansovoho kryzysa / L.N. Tempan. - M.: EDYNSTVO-DANA. - 2012. - 296 s.
7. Vitlinskyi V.V. Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi: Monohrafiia / V.V. Vitlinskyi, H.I. Velykoivanenko. - K.: KNEU. - 2004. - 480 s.

Надійшла / Paper received : 02.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020